

◇ فصلنامه علمی پژوهشی زن و فرهنگ

سال هشتم. شماره ۲۹. پاییز ۱۳۹۵

صفحات: ۳۰-۷

تاریخ وصول: ۱۳۹۵/۳/۱۸ - تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۸/۱۱

بازتاب اسلام در ادبیات داستانی عراق مطالعه موردی: داستان های آمنه صدر (بنت الهدی)

مرتضی زارع برمی*
سید عدنان اشکوری**
فاطمه کاظمی***
سمیه سلطانی****

چکیده

پژوهش حاضر تلاشی برای ارزیابی آثار داستانی آمنه صدر با هدف تحلیل دیدگاه‌های او در مبارزه با واپس‌گرایی زنان مسلمان و همچنین تجددگرایی لجام-گسیخته آنان در عراق و سایر کشورهای اسلامی بود. به همین دلیل، آثار داستانی صدر را باید در زمره ادبیات هوشیاری اسلامی به شمار آورد و آن را برخاسته از یک نیاز اجتماعی در عراق معاصر دانست. صدر از نگارش این داستان‌ها به دنبال تصحیح معنا و مفهوم ارزش‌ها و مفاهیم دینی از پیرایه‌های محیطی و اجتماعی بود. برای عملی ساختن اهداف و مبانی پژوهش کوشش می‌شود با روش توصیفی و تحلیلی به شناسایی شخصیت‌ها، پیام‌ها و آیات و روایات سه مجموعه داستان کوتاه صدر به نام‌های «لینتی كنت أعلم»، «صراع من واقع الحياة»، «الخاله الضائعة» و چهار داستان بلند او به نام‌های «الفضيلة تنتصر»، «إمرأتان ورجل»، «لقاء فی المستشفی» و «الباحثة عن الحقیقة» پرداخته شود. یافته‌های پژوهش نشان داد اسلام دین مهرورزی، ساده‌زیستی، کرامت، عفاف و اعتماد است، زنان می‌توانند همانند مردان الگوی اسلام شناسی باشند، توکل بر خدا رمز آرامش و آسایش انسان است، برهنگی نشانه آزادی و برخورداری زنان از حقوق برابر اجتماعی نیست بلکه آغازی بر تباهی آنان است، پوشش اسلامی رهبانیت نیست و اسلام مخالفی با سوادآموزی زنان و حضور آنها در فعالیت‌های اجتماعی ندارد.

کلید واژگان: بازتاب اسلام، ادبیات عراق، آمنه صدر

* دکترای تخصصی زبان و ادبیات عربی. دانشگاه خوارزمی (نویسنده مسئول، ایمیل: tmu.zare@yahoo.com).

** استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه خوارزمی (eshkewaree45@gmail.com).

*** دانشجوی دکترای تخصصی زبان و ادبیات عربی دانشگاه علامه طباطبائی (fatemeh.barfin@gmail.com).

**** کارشناس ارشد رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه خوارزمی (Soltani.somayeh321@yahoo.com).

مقدمه

بیداری اسلامی در آثار ادبی آمنه صدر پدیده‌ای اجتماعی به معنای بازگشت بیداری، هوشیاری و خودبآوری به امت اسلامی به ویژه جامعه زنان است تا به اسلام، و کرامت و استقلال سیاسی، فرهنگی و فکری خود در برابر فرهنگ وارداتی از غرب مباحثات کنند (القطان، ۱۳۸۴: ۳۷۱) و بعد از آن بتوانند در پرتو شناخت صحیح از قرآن و مبانی اخلاقی و تربیتی عام آن با سنت‌های زن‌ستیز و تفکرات التقاطی از اسلام مقابله کنند. پس از فروپاشی عثمانی در پایان جنگ جهانی اول، دولت‌های استعماری بریتانیا و فرانسه کوشش می‌کردند با استخدام زنان اقلیت‌های مسیحی و یهودی در کشورهای مسلمان و فرستادن مبلغان مسیحی به این کشورها، شعار مطالبه حقوق زنان، تساوی مردان و زنان و رهایی زنان مسلمان از پوشش اسلامی را در سایه تجددگرایی غربی تبلیغ کنند تا زنان مسلمان را به فرهنگ غربی جذب کنند و از این راه بر دامنه نفوذ خود در کشورهای اسلامی بیفزایند. برای مثال حکومت‌های دست‌نشانده بریتانیا در عراق، آزادی عمل این مبلغان و جمعیت‌های وابسته به آنان را تضمین می‌کردند. حکومت‌های مذکور با چشم‌پوشی از پدیده‌های فسادآفرین مانند نمایش فیلم‌های غربی در سینما و تلویزیون، ایجاد مراکز رقص و خوشگذرانی و چاپ تصاویر غیر اخلاقی توسط مطبوعات به مرور فرهنگ و لنگاری را میان مردم عراق گسترش دادند. همسران سفیران خارجی و وابستگان فرهنگی به غرب از دیگر حامیان مبلغان فرهنگ غربی در جامعه زنان عراقی بودند (نزار، ۱۹۸۵: ۱۵-۲۱).

در چنین شرایطی نهادهای دینی در برابر ابتدال زنان مسلمان، واکنش شایسته‌ای از خود نشان ندادند؛ تا جایی که تنها پیوند زن عراقی با دین، منحصر به مجالس عزاداری امام حسین (ع) شد. بنابراین نظام‌های سیاسی عراق به ویژه حزب بعث با سوء استفاده از غفلت اندیشمندان دینی و خلاء فرهنگی مزبور، اقدام به جذب زنان عراقی در تشکل‌های و اتحادیه‌های زنانه، میهنی، دانشجویی و دانش‌آموزی کردند که بخشی از اهداف آن در ضدیت با دین اسلام و پوشش اسلامی زنان خودنمایی می‌کرد (النعمانی، ۱۴۲۰: ۳۱-۳۲). به این ترتیب زن عراقی بین دو قطب متضاد قرار گرفت؛ قطب ضد دینی که پایبندی زنان به اصول اسلام را دلیل عقب‌ماندگی و انزوای اجتماعی آنان می‌دانست و قطب دینی که اعتقاد داشت زنان مسلمان با پیروی از الگوهای غربی به ابتدال و خواری شخصیت گرفتار می‌آیند و این گونه بود که زنان بین سنت‌های بسته‌ای که حتی با آموزش آنان مخالفت می‌کرد و ابتدال جدید در تعارض و ستیز قرار گرفتند (محمد، ۱۴۰۴: ۱۰).

در این شرایط آمنه صدر (۱۳۵۹-۱۳۱۶ ش.) تنها راه مبارزه با واپس‌گرایی برخاسته از مدارس دینی و تجددخواهی وارداتی از غرب را در معرفی دقیق مبانی اخلاقی و تربیتی اسلام به مردم یافت؛ به ویژه آن بخش از اسلام که به زنان توجه دارد. بنت‌الهدی با پیراستن احکام و مبانی دین از آراء و تفاسیر جزم‌اندیش، زنان مسلمان را از قید و بندهای زن‌ستیزان متظاهر به دین‌شناسی آزاد ساخت و همزمان شرافت و عزت زن مسلمان را در برابر تهاجم فرهنگی غربی حفظ کرد.

او بارانه آموزه‌های اخلاقی و تربیتی اسلام در قالب مقالات علمی و داستان‌های ادبی به روش‌های

مناظره و موعظه و همچنین پرسش و پاسخ، آگاهی دینی را در میان مسلمان و به ویژه زنان بالا برد، پوشش اسلامی را رواج داد و باعث شد تا دیدگاه جامعه درباره زن و متقابلاً دیدگاه زنان درباره اسلام تغییر پیدا کند (بنت الهدی، ۱۳۸۲: ۴).

او درباره اهمیت داستان در انتقال مفاهیم اخلاقی و تربیتی اسلام در ابتدای مجموعه داستانی «صراع من واقع الحیاء» چنین می گوید: «هدف از این داستان های کوتاه، تصویرسازی از دیدگاه های اسلام نسبت به مفاهیم عام زندگی است. من اطمینان دارم که بیان مفاهیم در قالب نظریه ها نمی تواند همانند بیان آن ها در قالب داستان های برگرفته از واقعیت تأثیر گذار باشد و به همین خاطر است که قرآن کریم ارزش های [اخلاقی] را در پرتو فرزهایی از زندگی پیامبران و داعیان الی الله بیان کرده است» (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۳۱) و در مقدمه داستان «الفضیله تنتصر» با تأکید بر اهمیت شخصیت های داستانی چنین ادامه می دهد: «آنچه اینک تقدیم می کنم نمونه ای است از واقعیت زندگی ما؛ جایی که نیروهای خیر و شر به نبرد پرداخته اند و عقیده با کمک سپاه فکری و روحی اش با تمدن های استعماری و اخلاق های استعمارگری در جدال است» (بنت الهدی، ۲۰۰۴: ۵).

موج بیداری اسلامی که بنت الهدی به لطف قریحه ادبی و ارتباط با مرجعیت شیعه در مراکز آموزشی و دانشگاهی عراق به صورت خاص و در جامعه مسلمانان به صورت عام به راه انداخت، توانست زنان مسلمان را از سرگردانی بین فرهنگ های واپس گرا و غرب زده برهاند و آنان را به عنوان الگوهای اسلام شناس، اندیشمند و خودباور به ارزش های اسلامی معرفی کند. بر همین اساس، اهداف پژوهش عبارتند از: هدف آمنة صدر از ترویج اصول و احکام اسلامی میان مسلمانان به صورت عام و در جامعه زنان مسلمان به صورت خاص، پیگیری آموزه های ایمانی، اخلاقی و تربیتی اسلام با محوریت زنان در داستان های آمنة صدر قابل و نقش شخصیت های داستانی آمنة صدر در ایجاد هوشیاری اسلامی میان مسلمانان به ویژه بانوان. پژوهش حاضر کوششی برای معرفی آثار داستانی آمنة صدر در پرتو آموزه های اسلامی و قرآنی است. تعریف روابط بین فردی شامل روابط خانوادگی، روابط همسالان و روابط عاشقانه (از دواج) بر اساس تعالیم اسلامی، حفظ هویت اسلامی جامعه در برابر هجوم فرهنگ استعماری و تقویت بنیان های فکری و فرهنگی اسلام در برابر این هجوم از جمله سرخط های تفکر صدر در این داستان ها است که در ادامه به تحلیل آن ها پرداخته می شود.

ضرورت انجام پژوهش

رویکرد تحلیلی و نقدی به ادبیات زنان شیعه عراق به دلیل قرابت های مذهبی، تاریخی، فرهنگی و سیاسی بین دو کشور عراق و ایران در حالی ضروری به نظر می رسد که یکی از رسالت های زن مسلمان، اهمیت به کانون خانواده و حفظ آن از فروپاشی است؛ به ویژه در دوره معاصر که مهاجمان فرهنگی، جنگ علیه این نهاد بنیانی را به شکلی منظم و مهندسی شده در عراق و ایران آغاز کرده اند و بنا دارند با تخریب ارزش های ایمانی مادران امروز و آینده، اصلی ترین رکن خانواده مسلمان را هدف قرار بدهند و مانع از انتقال آموزه های دینی

و مبانی هویت ملی از طریق مادران به فرزندان و نسل‌های آینده گردند.

پیشینه پژوهش

با توجه به بررسی‌های انجام شده به نظر می‌رسد تاکنون پیوند مشترک بین شخصیت‌ها، مضامین و پیام‌های اسلامی در داستان‌های آمنه صدر (بنت الهدی) در پژوهشی مستقل مورد مطالعه و تحلیل موردی قرار نگرفته است. اما دو اثر مرتبط با موضوع، روش و دوره زمانی پژوهش حاضر یافتیم که عبارت هستند از: سلطانی (۱۳۹۱) در «ادبیات زنان و بیداری اسلامی (به عنوان نمونه: بنت الهدی صدر)»، به بررسی آثار علمی و ادبی آمنه صدر پرداخته و چنین نتیجه گرفته است که اسلام یک نهضت ادبی بر علیه جاهلیت است. بیداری اسلامی به معنای احیای ارزش‌های اسلامی است و پاسداری از زنان در برابر تهاجم فرهنگ برهنگی یکی از شاخص‌های این بیداری است. بنت الهدی صدر و آثار علمی و ادبی او نمونه مناسبی برای حضور زنان در جبهه بیداری اسلامی و در کنار مردان عالم و ادیب است و سرانجام این که داستان‌های بنت الهدی صدر به واسطه انتقال بی‌کم و کاست مفاهیم دینی و اخلاقی از فنون داستان‌نویسی فاصله گرفته است. جزایری راد (۱۳۹۳) در «الأسلوب القصصی لبنت الهدی» نتیجه گرفته است که نقد فنی داستان‌های کوتاه و روایی آمنه صدر تنها بر اساس چهار عنصر موضوع، حادثه، شخصیت و مکان قابلیت تحلیل دارد. اصلاح جامعه، نشر ارزش‌های دینی و اخلاقی، ارشاد زنان و تأکید بر اهمیت آموزش و فراگیر شدن فرهنگ کتاب‌خوانی از جمله موضوعات محوری در داستان‌های صدر است. شخصیت‌ها پس از پشت سر گذاشتن حوادث تلخ و شیرین به سمت ارزش‌های انسانی و ایمانی راه می‌یابند و تبدیل به آینه عبرتی برای مخاطبان می‌شوند. شخصیت‌های داستانی صدر به دو بخش پویا و ایستا قابل تقسیم هستند که اکثریت در این میان با شخصیت‌های ایستا و تک بُعدی است و مکان در داستان‌های او ابعاد واقعی، رمزی، فلسفی و روانی دارد.

تمرکز بر آیات و احادیث به کار رفته در هر داستان و ارتباط این آیات و احادیث با محتوای اخلاقی هر داستان؛ تحلیل شخصیت‌های داستانی بر اساس موضوع داستان‌ها و آیات و روایات به کار رفته در هر داستان؛ و انعکاس تحول شخصیت‌ها به سمت ارزش‌های الهی و انسانی از جمله امتیازات مقاله حاضر در قیاس با دو اثر پیشین است.

مروری بر محتوای داستان‌های آمنه صدر (بنت الهدی)

مجموعه داستان‌های کوتاه «لیتنی کنت أعلم»

داستان «لیتنی کنت أعلم»: انفال که تا پیش از شنیدن خبر ابتلایش به سرطان خون در قبال فرائض دینی و پایبندی به آن‌ها سهل‌انگار بود با اطمینان از مرگی که به زودی او را به کام خود می‌کشد رو به درگاه خداوند توبه می‌کند و بابت گناهان گذشته اظهار ندامت می‌کند. طولی نمی‌کشد که پزشک معالج با انفال تماس می‌گیرد و به او اطلاع می‌دهد مسئول آزمایشگاه در تشخیص خود

اشتباه کرده است و انفال سالم است. انفال بعد از شنیدن این خبر با خداوند پیمان می‌بندد که هرگز از مسیر حق منحرف نشود (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ا: ۵-۱۳).

داستان «صفقه خاسره» درباره دختری ثروتمند است که تصمیم دارد ابراز عشق خواستگارش را راستی آزمایی کند. دختر به پسر عاشق پیشه اعلام می‌کند که بنا به دلایلی، دارایی خود را از دست داده است. خواستگار با شنیدن این خبر از ابراز علاقه دست برمی‌دارد و از درخواست خود عقب می‌نشیند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ا: ۱۴-۱۷).

«آخر هدیه» ماجرای هدیه رزمنده فلسطینی به همسرش است. این هدیه تابلویی مزین به آیات قرآن پیرامون شکیبایی بر مصیبت‌هاست که پس از شهادت رزمنده به دست همسرش می‌رسد. همسر شهید با دریافت این هدیه مصمم می‌شود تا برپایی پرچم اسلام بر خاک فلسطین راه همسرش را ادامه بدهد (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ا: ۱۸-۲۱).

«الایام الاخیره» درباره یادداشت‌های شخصی دختری است که بر اثر بیماری مرده است. یادآوری بخشی خاطرات گذشته و پناه بردن به دین (الایام الاخیره)، رهایی از فقر مادی با قدرت ایمان (الفاقه المالیه)، رکود مقطعی در انجام مستحبات دین (فتره الرکود)، بازگشت دوباره به سوی معنویات (الانفتاح من جدید) و احساس رضایت از سرنوشت مقدر و ایمان به خدا در لحظه مرگ (الساعات الاخیره)، بخشی از این یادداشت‌هاست (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ا: ۲۲-۳۶).

داستان «مغامره» شرح ازدواج ناموفق بیداء است که با وجود نصیحت‌های دوستش آسیه، با جوانی ثروتمند و بی‌اعتقاد به دین به نام فؤاد ازدواج می‌کند. فؤاد در ابتدا خواستگار آسیه بوده اما آسیه او را بابت بی‌اعتقادی به دین رد کرده است. بیداء تصمیم دارد فؤاد را به دین راهنمایی کند اما این فؤاد است که بیداء را ترغیب به سهل‌انگاری در دین می‌کند. سرانجام فؤاد با ربط دادن مرگ فرزندشان به روزه‌داری بیداء، باعث جدایی همسرش می‌شود. بیداء ناامید و پشیمان از این ازدواج، نزد آسیه برمی‌گردد (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ا: ۳۷-۵۵).

محتوای نامه‌های رد و بدل شده میان دو دوست به نام‌های رجاء و وفاء، موضوع آخرین داستان (بی‌نام) مجموعه «لیتنی کنت أعلم» است. وفاء در این نامه‌ها تلاش می‌کند رجاء را به دین دوستی، پایبندی به فرائض و توکل به خدا هنگام روبرو شدن با مشکلات و مصیبت‌های زندگی تشویق کند. سرانجام ارشادها و امر به معروف‌های وفاء در رجاء کارگر می‌شود و رجاء از دینداری احساس رضایت‌مندی می‌کند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ا: ۵۶-۷۶).

مجموعه داستان‌های کوتاه «صراع من واقع الحیاة»

داستان «صراع»: فاطمه در راه دین‌گستری و دعوت زنان به آن با مشکلاتی روبروست. او در گفتگو با عفاف از طعن و تمسخرهای مردم گلایه می‌کند. عفاف نیز با خواندن آیاتی از قرآن و یادآوری مصیبت‌های پیامبر (ص) و زینب (س) در راه تبلیغ و دفاع از اسلام، فاطمه را ارشاد و روحیه او را تقویت می‌کند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ب: ۷-۱۵).

«صمود»: وفاق در کودکی والدینش را از دست می‌دهد و تنها برادرش برای تحصیل به اروپا می‌رود و ترجیح می‌دهد در همان جا به زندگی ادامه بدهد. لذا وفاق مجبور می‌شود با خانواده عمویش زندگی کند. عموی او فردی کم توجه به دین، غرب زده و شیفته ثروت است. وفاق بابت رد کردن خواستگاری لایالی که از طرف عمویش به او پیشنهاد شده است مورد سرزنش عمو قرار می‌گیرد و از منزل عمو طرد می‌شود. وفاق به منزل دوستش، و داد پناه می‌برد. برادران و داد و وفاق با یکدیگر دوست هستند. و داد به وفاق مژده می‌دهد که نامه‌ای از برادر وفاق با مضمون پشیمانی او از غرب دوستی و آمادگی برای بازگشت به خانه و حمایت از خواهرش دریافت کرده است (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ب: ۱۶-۲۶).

«ثبات»: خدیجه موفق می‌شود همسرش، حسان را از قماربازی دور کند. در مدتی که حسان قمار نمی‌کند فقر گریبان خانواده‌اش را می‌گیرد اما خدیجه با صبوری خانواده را اداره می‌کند تا بر اثر ایمان این زن و توکلش به خدا درهای رحمت به روی‌شان گشوده می‌شود و به حسان شغلی با درآمد حلال پیشنهاد می‌شود (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ب: ۲۷-۳۳).

«مقایس»: دعاء به اتفاق مادرش، سعاد به جشن عروسی یکی از دوستان خانواده دعوت شده است. پوشش اسلامی دعاء برای شرکت در مهمانی با انتقاد و تمسخر مادرش روبرو می‌شود. مادر، دعاء را با خدمتکار آرایش کرده و بی حجاب خود، سنیه مقایسه می‌کند و سنیه را امروری تر از دخترش تلقی می‌کند. اما دعاء با بیانی آرام و البته قاطع، مادرش را مجاب می‌کند که شخصیت زن به صفات نیکوی اوست نه به لباس و آرایش (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ب: ۳۴-۴۰).

«مذکرات»: بر پایه یادداشت‌های دختری به نام هدی شکل گرفته است. هدی در این یادداشت‌ها اشاره می‌کند که در طول تحصیل به ارشاد دینی دوستانش پرداخته و با استدلال و برهان قاطع، پاسخگوی شبهات دختران در باب مسائل مختلف به ویژه حجاب بوده است. شکیبایی بر فقر، عبادت خداوند در شبانه روز و نکوهش کناره‌گیری از مردم از جمله موضوعات فرعی این داستان است (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ب: ۴۱-۶۵).

داستان «قلب یتعذب، فکر فی مهب الريح، حشرجه روح، بقایا کیان» بر پایه مطالب دفترچه خاطراتی شکل می‌گیرد که رباب آن را در پیاده‌رو پیدا می‌کند. رباب برای یافتن صاحب دفترچه به مطالعه آن می‌پردازد. او از لابلای نوشته‌ها درمی‌یابد که دختری ناامید، افسرده و البته مذهبی نویسنده خاطرات است. سرانجام رباب موفق می‌شود صاحب دفترچه (بیداء) را پیدا کند و با گفتن از مذهب، نیروی امید و اراده را در او تقویت کند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ب: ۶۶-۹۸).

مجموعه داستان‌های کوتاه «الخالة الضائعة»

«الخالة الضائعة»: بیوه‌زنی دو فرزندش به نام‌های بشری و هشام را با مشقت بزرگ می‌کند و امکان تحصیل در خارج از کشور را برای آن دو فراهم می‌آورد. تربیت اسلامی فرزندان موضوعی است که مادر به آن بی توجه است لذا خانواده او با مشکلات اخلاقی روبرو می‌شود. بشری و هشام

پس از ازدواج، مادرشان را طرد می‌کنند. مادر مجبور می‌شود به منزل خواهر و شوهر خواهرش، خدیجه و محسن پناه برود. زن بی‌پناه از سوی فرزندان خواهرش که در فضایی اسلامی رشد یافته‌اند به گرمی مورد استقبال قرار می‌گیرد. پس از مدتی بشری در حالی که توسط شوهرش طرد شده نزد مادر و خاله‌اش برمی‌گردد و خدیجه او را نیز می‌پذیرد (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۵-۱۸).

«نکران الجمیل»: هدی بابت قدرناشناسی انسان‌ها در برابر نعمت‌های خداوند ناراحت است و از رفتار ناشایست همین افراد در قبال رفتار مناسب خود با آنان نیز شاکی است. او ناراحتی خود را از این واکنش‌ها با وداد در میان می‌گذارد و وداد به او می‌آموزد که نیکی باید با هدف جلب رضایت خداوند انجام شود (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۱۹-۲۷).

«زیارة عروس»: غفران به همراه جمعی از دوستانش به دیدار نوعروسی به نام سعاد می‌رود. در این دیدار، هیفا دختر خاله غفران و زنی از بستگان سعاد بر لزوم تجمل‌گرایی در مراسم عروسی و دادن هدیه گران‌قیمت به عروس تأکید می‌کنند. این پیشنهاد با اعتقاد غفران و سعاد در تعارض است. بنابراین هر دو از برگزاری به دور از تجمل مجلس عروسی دفاع می‌کنند و موفق می‌شوند دیگران را نیز با خود هم‌رأی سازند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۲۸-۴۱).

«اختیار زوجه»: شرح ازدواج جوانی صالح به نام مقداد از خانواده‌ای اشرافی و کم‌توجه به مذهب با دختری به نام أفنان از خانواده‌ای متوسط و مذهبی است. خانواده مقداد بدون دیدن دختر و تنها براساس پیش‌فرض‌های ذهنی خود با این ازدواج مخالفت می‌کنند اما پس از دیدن این دختر زیبا و رفتار شایسته او و خانواده‌اش تغییر عقیده می‌دهند. مادر مقداد با تعریف و تمجید از تحصیلات و زیبایی و ثروت پسرش و بدون آن‌که از پایبندی مقداد به مذهب سخنی بر زبان آورد موجبات بدبینی مادر افنان به مقداد و مخالفت او با این وصلت را فراهم می‌سازد. سرانجام با توضیحاتی این سوء تفاهم برطرف می‌شود و وصلت سرمی‌گیرد (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۴۲-۵۶).

«صافرة إنذار»: اقبال از شوهرش، عبدالحکیم که وضع مالی متوسطی دارد می‌خواهد مقدمات یک مهمانی پرخرج را تدارک ببیند. عبدالحکیم با تن دادن به قرض، تشریفات مهمانی را فراهم می‌کند. با شروع مراسم و قبل از پذیرایی از مهمان‌ها ناگهان شایعه تاراج شهر باعث خروج مهمان‌ها و برهم خوردن مجلس می‌شود. این حادثه تجربه‌ای می‌شود تا اقبال پس از آن از تحمیل هزینه‌های بی‌مورد بر خانواده خودداری کند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۵۷-۶۷).

«نداء الضمیر»: رواء به رقص و موسیقی علاقمند است اما تحت تأثیر سخنان دوستش، فردوس مبنی بر حرام بودن این برنامه‌ها در اسلام، در علاقه خود دچار تردید شده است و سرانجام به ندای وجدانش پاسخ می‌دهد و از گناه رویگردان می‌شود (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۶۸-۷۱).

«رسائل وخواطر»: توصیه‌های دینی و اخلاقی دو دوست به نام‌های زهراء و اسماء به یکدیگر است که در قالب نامه‌هایی رد و بدل می‌شود. زبان این داستان از رمزگرایی تا واقع‌گرایی متغیر است؛ گلی که از شاخه جدا می‌شود و گلی که بر شاخه می‌ماند نشان از پژمردگی و شادابی زنی دارد که از دین دور یا به آن متوسل می‌شود. مانند ساختن مؤمنان به درختان بخشنده، تأمل در نظام طبیعت،

آخرت‌مداری و توکل به خدا در امور دشوار و نکوهش انزوای طلبی از جمله مضامین اخلاقی این داستان است (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۷۲-۹۷).

«عملیة جراحیة»: وفاء چند روزی غایب است. یکی از دوستانش به نام إخلاص پی جوی او می‌شود و از او دلیل غیبت چند روزه‌اش را می‌پرسد. وفاء در پاسخ می‌گوید با اعتکاف، روحش را جراحی کرده است و ناخالصی‌های آن را زدوده است. او عقل را پزشک جراح، ایمان را ابزار جراحی و مکان عزلت را به عنوان اتاق عمل معرفی می‌کند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۹۸-۱۰۱).

مجموعه داستان‌های بلند آمنه صدر

«الفضیلة تنتصر»: سعاد به خاطر ادامه تحصیل همسرش محمود چند سالی در اروپا و همراه او زندگی کرده است. تحصیلات محمود در اروپا با شکست مواجه می‌شود و آنان ناگزیر به بازگشت می‌شوند. در همان حال، نقاء با ابراهیم پیوند زناشویی می‌بندد. سعاد پیش از محمود به ابراهیم علاقمند بود و همین امر او را برمی‌انگیزد تا زندگی مشترک نقاء و ابراهیم را خراب کند. ابراهیم جوان متدینی است که چهار سال پیش از ازدواج با نقاء از سعاد به دلیل بی‌حجابی و عدم پایبندی به آموزه‌های مذهبی رویگردانده است. سعاد به محمود بی‌علاقه است، او را جوابی ابله می‌داند که ثروت موروثی تنها امتیازش است. سعاد در گفتگو با نقاء آزادی‌های غربی را می‌ستاید و به نکوهش محدودیت‌های اسلام درباره زنان می‌پردازد و تلاش می‌کند دل او را با ابراهیم بد کند. حتی تصمیم می‌گیرد نظر شوهرش محمود را به سوی نقاء جلب کند. این در حالی است که ابراهیم برای ادامه تحصیل و ارائه رساله دکترای به فرانسه رفته است. محمود در برخورد با نقاء، او را زنی صالح و پاکدامن می‌یابد. نقاء با موافقت ابراهیم به امر به معروف و نهی از منکر محمود اقدام می‌کند. چندی بعد، محمود از سعاد جدا می‌شود زیرا اطلاع یافته سعاد به زندگی مشترک پایبند نیست. در پایان ماجرا نقاء برای سعاد اظهار تأسف می‌کند و ابتذال زندگی سعاد را به جامعه منحرف و سهل‌انگاری او در معتقدات مذهبی ربط می‌دهد (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۷-۱۸۵).

«امراتان ورجل»: رحاب چندان به دین و واجبات آن پایبند نیست اما خواهرش، حسنا، دختری صالح و متدین است. رحاب به مصطفی، خواستگار حسنا، که جوانی تحصیل کرده و اروپا رفته است حسادت می‌کند و به اسم حسنا با مصطفی نامه نگاری می‌کند و در نامه‌ها تلاش می‌کند خود را فردی شکاک به دین نشان دهد و مصطفی را نسبت به حسنا بد دل کند. اما مصطفی با صبوری پاسخگوی شبهات رحاب (حسنا دروغین) است. سرانجام رحاب تحت تأثیر سخنان مصطفی هویت واقعی خود را افشا و از او طلب بخشش می‌کند. در پایان داستان، حسنا با مصطفی و رحاب با محمد، برادر مصطفی ازدواج می‌کنند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ج: ۵-۹۵).

«لقاء فی المستشفى»: ورقاء، مادر بزرگش را به علت بیماری در بیمارستان بستری می‌کند و در آنجا با خانم دکتر معاد آشنا می‌شود. پرسش‌های مذهبی ورقاء از معاد باعث می‌شود از یک سو رابطه دوستی آنان تقویت شود و از سوی دیگر ورقاء تحت تعالیم معاد به شناخت بیشتری از اسلام

و احکام آن دست پیدا کند. رابطه علم پزشکی با اسلام و رد نظریه‌های ماتریالیستی از جمله مباحث مورد گفتگوی این دو است. زمانی که رابطه عاطفی بین این دو از طریق همین گفتگوها عمیق می‌شود، معاد از ورقاء برای برادرش، سناد که او نیز پزشکی متدین است خواستگاری می‌کند. اما مادر بزرگ ورقاء به گمان این که پدر معاد و سناد قاتل پدر ورقاء است با این ازدواج مخالفت می‌کند. سرانجام پس از کش و قوس‌های فراوان و آمدن خواستگارهای نامناسب برای ورقاء، مادر بزرگ متوجه می‌شود درباره خانواده سناد دچار سوء تفاهم و قضاوت ناعالمانه شده است لذا زمینه ازدواج ورقاء و سناد را فراهم می‌کند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، و: ۵-۱۲۵).

«الباحثه عن الحقیقه» ماجرای ازدواج دانشجویی مسلمان به نام فؤاد با دانشجویی غیر مسلمان به نام سندس است. لزوم هم دینی، مانعی بر سر راه پیوند زناشویی این دو است لذا سندس تصمیم می‌گیرد مسلمان شود. فؤاد او را برای آموختن شهادتین نزد عالم دینی می‌برد. عالم تأکید دارد که سندس آموزه‌های اسلام در باب پوشش، برابری زن و مرد در اسلام و یکسری احکام مشابه آن را بیاموزد. در این میان با اسم، هم کیش و علاقمند به سندس تلاش می‌کند با کمک دختری به نام فدوی ناجی، بین فؤاد و سندس اختلاف بیندازد و تا حدودی هم موفق می‌شود اما حضور مداوم سندس در منزل روحانی برای آموختن احکام اسلام زمینه دیدار دوباره‌اش با فؤاد را فراهم می‌آورد، با توضیحاتی که فؤاد درباره حوادث پیش آمده می‌دهد گمان بد سندس از خیانت احتمالی فؤاد برطرف می‌شود و پس از اسلام آوردن سندس، ازدواج‌شان سر می‌گیرد (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ز: ۵-۱۱۲).

شخصیت‌ها و هماهنگی آن‌ها با موضوع داستان‌ها

شخصیت در تعریفی ساده، فردی است که با انتخاب نویسنده به صحنه داستان پا می‌گذارد و کنش‌های مورد نظر نویسنده را اجرا می‌کند (براهنی، ۱۳۶۲: ۲۴۲). داستان نویسان در نگارش داستان‌هایشان با هدف ارائه افکار و اندیشه‌های خویش به شخصیت‌ها می‌پردازند (روحی الفیصل، ۱۹۹۵: ۷۵). شخصیت‌های داستانی [آمنه صدر]، شبه شخصیتی تقلید شده از جامعه یا جهان بینی نویسنده هستند که بدان‌ها جان بخشیده می‌شود (آلوت، ۱۳۶۸: ۴۵۵) و بعد ایمانی نزد آن‌ها برجسته است یا به سوی تحولات معنوی و روحی گام برمی‌دارند زیرا نویسنده فردی مسلمان، دیندار و از طبقه مرجعیت است.

موضوع داستان نیز مفهومی است که داستان درباره آن نوشته می‌شود. این مفهوم اغلب پاسخ به این پرسش است که داستان درباره چه بود (مستور، ۱۳۷۹: ۲۸). موضوع داستان‌های آمنه صدر درباره تعالیم اخلاقی و تربیتی اسلام و مقابله با تفکر حاشیه‌نشینی زنان است؛ به همین علت است که صدر شخصیت‌های کلیدی خود را از جمع زنان و دختران گزینش می‌کند و آنان راهادی و راهبر به سوی حق و مراتب متعالی معنوی معرفی می‌کند. از دیگر سو، صدر به عنوان یک نویسنده متعهد به آنچه پیرامونش می‌گذرد آگاه است و می‌داند که زنان عراقی به صورت خاص و زنان مسلمان به طور عام نیاز به منابعی دارند تا بتوانند از طریق آن به درک روشنی از اصول و احکام دین برسند.

شخصیت‌های داستانی او نیز متناسب با این برداشت در خدمت نویسنده قرار می‌گیرند تا بتوانند خود را به عنوان الگوهای ایمانی و اسلامی به جامعه زنان معرفی کنند. با هدف شناسایی، طبقه‌بندی و معرفی شخصیت‌های داستانی و رویکردهای آن‌ها در داستان‌های آمنه صدر و همچنین نشان دادن پیوند بین موضوعات داستانی با این شخصیت‌ها جدول شماره یک تنظیم شد.

جدول شماره (۱) معرفی شخصیت‌ها و موضوع داستان‌های بنت الهدی صدر

* داستان	شخصیت‌های داستانی	موضوع داستان‌ها
مجموعه داستانک‌های لیثنی کنت أعلم		
۱ لیثنی کنت أعلم	أنفال (سهل‌انگار در دین، توبه‌کار از کم‌توجهی به دین، پاک سرشت)، پزشک بیمارستان (انسان دوست و متدین)	مرگ در پیش از است و انسان باید در دادگاه الهی در قبال اعمال خویش پاسخگو باشد
۲ صفة خاسرة	دختر ثروتمند (زیرک و عاقبت‌اندیش)، جوان عاشق‌پیشه (دورو و ریاکار)	دختران در انتخاب همسر دقت کنند و تدین خواستگاران را ملاک قرار بدهند
۳ آخر هدیة	همسر شهید (متدین و پایبند به اعتقادات همسرش)	وفاداری به آرمان‌های مقدس فلسطین
۴ الأيام الأخيرة	دختر مُرده (راضی به تقدیر الهی در باب زندگی و مرگ)	محاسبه نفس و تکامل آن در دشواری‌ها و توکل بر خدا
۵ مغامرة	بیداء (خوش‌بین، ماجراجو، نیک‌اندیش)، آسیه (متفکر، خیرخواه و آینده‌نگر)، فواد (تحصیل کرده، بی‌اعتقاد به دین)	دختران در ازدواج با افراد سست ایمان تأمل کنند زیرا عشق حلال تمام اختلافات نیست
۶ بدون عنوان	وفاء (مبلغ دین)، رجاء (پذیرنده سخن حق، انعطاف‌پذیر، رضایت‌مند از دینداری پس از کم‌توجهی به آن)	انسان به وقت روبرو شدن با سختی‌ها به خدا توکل کند.
مجموعه داستانک‌های صراع من واقع الحیة		
۱ صراع	فاطمه (ارشاد‌کننده زنان به دین، حساس و احساساتی) و عفاف (مبلغ و دوستدار دین، با اعتماد به نفس است)	تبلیغ دین گاهی با ناملایماتی همراه است. مبلغ باید صبور باشد.
۲ صمود	وفاق (یتیم، پایدار بر اعتقادات مذهبی، رنج‌کشیده اما صبور)، وداد (پناه و حامی و دوست وفاق)، عموی وفاق (غریزده، بی‌دین، ثروت‌دوست و سنگدل) و برادر وفاق (فرب خورده)	با ایمان به خدا و ایستادن بر سر ارزش‌های ایمانی و انسانی می‌توان به آینده‌ای روشن و عزتمند امید بست.
۳ ثبات	خدیجه (صالح و ارشادگر به دین، کدبانو و نیک رفتار) و حسان (قمارباز، گمراه و توبه‌کار)	گذران زندگی با نان حلال بر زندگی با نان حرام اولویت دارد. با توکل به خدا می‌توان حلال زیست.

۴	مقایس	دعاء (دختری محجبه و متدین)، سعاد مادر دعاء (بی‌توجه به حجاب، اهل مد و آرایش، انعطاف‌پذیر در برابر سخن حق) و سنیه (برای جبران ضعف‌های اقتصادی و اجتماعی‌اش به حجاب بی‌توجه است)	پایبندی به پوشش اسلامی و ضدیت با ولنگاری وارداتی از غرب.
۵	مذکرات	هدی (ترویج‌گر دین بین هم‌سالانش، اهل جدل و گفتگوست)	حجاب ملاک عزت و اعتبار زن در جامعه است
۶	قلب یتعذب و..	بیداء (ناامید، آماده برای شنیدن سخن حق) و رباب (امیدوار و اهل مساعدت به دیگران)	مؤمنان از رحمت خداوند ناامید نمی‌شوند.
مجموعه داستانک‌های الخالۃ الضائعه			
۱	الخالۃ الضائعه	مادر (فطرتی نیک دارد، بی‌توجه به تربیت اسلامی فرزندان است، به سمت اعتقادات دینی تحول می‌یابد)، بشری (فرزند ناسپاس، دارای تربیت غیر اسلامی، در زندگی زناشویی شکست می‌خورد، به سمت دین می‌گراید)، هشام (فرزند ناسپاس)، خدیجه (معتقد به تربیت اسلامی فرزندان، زندگی سعادت‌مندی دارد) و محسن (متدین و نیکو اخلاق)	تربیت فرزندان براساس آموزه‌ها و ارزش‌های اسلامی می‌تواند سعادت خانواده و عزت و سربلندی والدین را تحت هر شرایطی تضمین کند.
۲	نکران الجمیل	هدی (معتقد به قدرشناسی مردم در قبال دریافت نعمت یا نیکی است) و وداد (تنها به رضایت خدا می‌اندشید)	انسان از انجام خوبی و کمک به دیگران تنها باید به دنبال رضایت خداوند باشد و نه خلق.
۳	زیاره عروس	غفران (مخالف تجملات و تشریفات)، سعاد (نوعروس ساده زیست)، هیفا (تجمل‌گرا) و زنی از آشنایان سعاد (تجمل‌گرا)	تجمل‌گرایی و تشریفات نامتعارف با روح اسلام و ساده زیستی ناشی از آن در تضاد است.
۴	اختیار زوجه	مقداد (جوانی متدین از خانواده‌ای اشرافی و خواستگار افنان)، افنان (زیبا و باوقار از خانواده‌ای مذهبی و متوسط)، مادر مقداد (شیفته ثروت خانواده و تحصیلات و زیبایی فرزندش، از داشتن عروسی با تربیت اسلامی استقبال می‌کند) و مادر افنان (بی‌اعتنا به ثروت، به ازدواج دخترش با جوانی صالح رضایت دارد)	موفقیت پیوند زناشویی در گرو اشتراکات فکری و عقیدتی است. دختر یا پسر مسلمان و متدین باید همسری هم‌زین خود انتخاب کنند.
۵	صافره إنذار	اقبال (تشریفات است، اهل توبه است) و عبدالحکیم (مخالف تشریفات است اما با طرز تفکر اشتباه همسرش کنار می‌آید)	تجملات و مهمانی‌های پرخرج می‌تواند آرامش و عزت هر خانواده‌ای را تهدید کند.
۶	نداء الضمیر	رواء (علاقمند به رقص و موسیقی) و فردوس (اهل امر به معروف و نهی از منکر)	با دوری یا بی‌اعتنایی به خواسته‌های گناه‌آلود نفس می‌توان در جلب رضایت خداوند کوشید.

۷	رسائل وخواطر	زهراء و اسماء (متدین و صالح) و بربر (شخصیتی صاحب نظر در نامه‌های زهراست، او متدین و اهل تفکر است)	با نگاه به نظام هستی و سیر گذار طبیعت می توان به قدرت خداوند پی برد.
۸	عملیة جراحیة	وفاء (اهل محاسبه نفس) و اخلاص (متأثر از رفتار و کردار وفاء)	اعتكاف در مبارزه با آفت‌های روح مؤثر است.
داستان‌های بلند			
۱	الفضیلة تنتصر	نقاء (متدین، صالح و پایبند به زندگی زناشویی)، سعاد (کینه‌توز، لجوج و نامتعهد به حجاب و زندگی زناشویی)، ابراهیم (متدین، تحصیل کرده، روشنفکر و پایبند به اعتقادات مذهبی) و محمود (ثروتمند، زن‌باز و شکست خورده در تحصیل، منعطف در برابر سخن حق، اهل توبه) و سنیه (گمراه و تحت تأثیر محمود و سعاد، زمینه اصلاح و توبه را دارد)	ملاک قراردادن سنت‌ها و ارزش‌های اسلامی در امر ازدواج و انتخاب همسر و مبارزه با تهاجم فرهنگی غرب در سایه ایمان و اعتقاد به مبانی متعالی اسلام
۲	إمرأتان ورجل	رحاب (حسود و سهل‌انگار در دین و واجبات آن، صاحب سرشتی پاک و انعطاف پذیر در برابر حق)، حسناات خواهر رحاب (متدین و صالح، با گذشت، صبور و اهل مطالعه) و مصطفی خواستگار حسناات (تحصیل کرده، اروپا رفته، متدین، با ثبات شخصیتی، باوقار و اهل بخشیدن و چشم پوشی کردن از خطاهای دیگران)	تدین زوجین ملاک برپایی یک زندگی زناشویی موفق است. شناخت دقیق و متعالی از دین اسلام و حسن خلق مسلمانان در مقابله با اندیشه‌های الحادی و ارشاد پرشش‌گران ضرورت دارد.
۳	لقاء فی المستشفى	ورقاء (محجبه، زیبا، مهربان و علاقمند به شناخت دین)، معاد (پزشکی متدین، با وجدان و پاسخگوی سؤالات دینی و رقاء)، سناد (پزشکی متدین) و مادربزرگ و رقاء (براساس ذهنیت مادرانه خود به خوشبختی و رقاء می‌اندیشد) و ماهر (خواستگار و رقااست، تحصیل کرده، کم توجه به دین و کینه‌توز)	اسلام در دل احکام خود دارای یکسری قوانین علمی نیز هست. دین‌مداری و پایبندی به سنن اسلام در انتخاب همسر باید لحاظ شود. از شک و بدگمانی به دیگران دوری شود.
۴	الباحثة عن الحقیقة	فؤاد (پاکدامن و عاشق سندس)، سندس (حقیقت‌جو و عاشق فؤاد)، عالم دین (مسئولیت‌پذیر، خوش خلق و خوش منظر)، باسم (کینه‌توز) و فدوی ناجی (مستعد انجام گناه)	آزادی در انتخاب دین، حق هر انسانی است. اسلام چیزی بیش از شهادتین است. علما مسئول معرفی روشن مبانی اسلام به اسلام‌خواهان هستند.

تناسب شخصیت‌ها با نام آن‌ها در داستان‌های آمنه صدر

اکثر نام‌های انتخاب شده بار و یکرد شخصیت‌ها در داستان‌ها تناسب دارد. برای شخصیت‌های متدین و نیکو سرشت نام‌هایی همچون عفاف، وفا، وفاق، هدی، فاطمه، خدیجه و آسیه برگزیده شده است. سعاد به معنای خوشبختی است. شخصیتی هم که در داستان «الفضیلة تنتصر» به همین نام است برای رسیدن به خوشبختی مورد نظرش گرفتار جاه‌طلبی و غفلت می‌شود (بوباش، ۱۳۸۷: ۲۰۸). نقاء

به معنای صافی، خلوص و پاکی، برای شخصیتی در نظر گرفته شده است که خود را از گناه و پلیدی حفظ می‌کند و به عفت و پاکدامنی آراسته است. محمود اسم مفعول از حمد و به معنای ستوده و ستودنی برای مردی در نظر گرفته شده است که مدتی در گمراهی و فساد به سر می‌برد اما سرانجام هدایت می‌یابد و توبه می‌کند. ابراهیم نام یکی از پیامبران برای همسر نقاء انتخاب شده است. ابراهیم داستان شخصیتی پرهیزگار دارد و آگاه به امور دین اسلام است. در داستان «امراتان ورجل» مصطفی به معنای برگزیده و لقب پیامبر اسلام (ص) است که علاوه بر پرهیزگاری نقش هدایت‌گری را نیز در داستان برعهده دارد. حسنات به معنای خوبی‌ها نام شخصیتی است که وجودش آکنده از نیکی و فضیلت است و رحاب به معنای پهناور و وسیع با شخصیتی سست ایمان و اهل تفرقه متناسب است اما همین شخصیت سرگردان در انتهای داستان راهجوی ایمان به خدا می‌شود. در داستان «لقاء فی المستشفی» معاد به معنای رستاخیز، نام شخصیتی پرهیزگار، آگاه به دین و راهنمای بندگان به آن است. و رقاء نیز به معنای کبوتر خاکستری نام دختری است که با وجود پابندی به احکام و موازین اسلام اما آگاهی عمیقی از چرایی و چگونگی آن‌ها ندارد به عبارت دیگر اعتقاد او به رنگ خاکستری است تلفیقی از سفید و سیاه. در داستان «الباحثه عن الحقیقه» نام فؤاد که به معنای دل و قلب است برای جوانی دلباخته در نظر گرفته شده است و سرانجام اسم سندس به معنای پارچه ابریشمی زربفت برای دختری غیر مسلمان اما روشن ضمیر انتخاب شده است.

تحول و تعالی شخصیت‌ها در داستان‌های آمنه صدر

بر اساس جدول شماره دو، تنوع چهره‌ها در کنار تغییر و تکامل شخصیت‌های اصلی داستان‌ها، نمادی از تلاش انسان برای تحصیل نیکی و حرکت به سوی خوبی‌ها است. یعنی هر کدام از شخصیت‌های داستانی علاوه بر رویه ظاهری، نماد و نماینده گروهی از افراد جامعه هستند؛ برای مثال شخصیت‌های سست ایمان، سهل‌انگار در انجام واجبات دین، بیش از حد خوش‌بین یا منحرف اغلب در پایان داستان به هر ترتیب به راه راست هدایت می‌شوند و وجهه اخلاقی و تربیتی داستان‌ها را تقویت می‌کنند. تحول و تعالی این شخصیت و عامل تحول آنان در جدول شماره دو ذکر شده است.

جدول شماره (۲) شخصیت‌ها متحول شده و تعالی یافته در داستان‌های آمنه صدر

* نام داستان	نام شخصیت	چگونگی تحول و تعالی شخصیت‌های داستانی	عامل تحول	
۱	لیتنی کنت أعلم	انفال	تا پیش از شنیدن خبر مرگ در امور دین و انجام واجبات آن سهل‌انگار است اما پس از اطلاع از بیماری لاعلاجش و یقین به معاد و حضور در دادگاه الهی، توجه بیشتری به انجام واجبات دینی‌اش می‌کند.	اعتقاد به حساب و کتاب اخروی

شکست در زندگی مشترک	تصور می‌کند عاشقی حلال هر مشکلی است. او تصمیم می‌گیرد با درخواست ازدواج جوانی بی‌اعتقاد به دین به نام فواد موافقت کند و سپس او را به دین راهنما شود اما در این کار شکست می‌خورد و درمی‌یابد عقل را نیز باید ملاک انتخاب خوب از بد قرار دهد.	بیداء	۲ مغامره
دوست صالح و برخورداری از فطرت پاک	سختی‌های زندگی او را از رحمت خداوند ناامید و توکلش را سست کرده است اما با شنیدن سخنان مستند و منطقی دوستش که اغلب براساس آیات قرآن است هدایت می‌یابد و دوباره انسانی امیدوار به رحمت خداوند می‌شود.	رجاء	۳ بدون عنوان
تلخی کامی در غربت و فطرت پاک	خواهرش را رها می‌کند و ترجیح می‌دهد در اروپا به تحصیل و زندگی ادامه بدهد. اما بعد از مدتی به این نتیجه می‌رسد که یک مسلمان قادر به تحمل تمدن غربی و مظاهر گناه‌آلود آن نیست لذا ترجیح می‌دهد سعادت را در سایه تعالیم اسلام و نه تمدن افسارگسیخته غربی جستجو کند.	برادر و فاق	۴ صمود
همسر متدین و برخورداری از فطرت پاک	از راه قمار برای خانواده‌اش کسب روزی می‌کند و همسرش خدیجه از این روزی رویگردان و ناراضی است. حسان با دیدن رفتار همسرش و شنیدن سخنان به حق او از راه گناه بازمی‌گردد	حسان	۵ ثبات
فرزند صالح و فطرت پاک	پایبند به مد و آرایش، و تحت تأثیر تمدن وارداتی از غرب است. به پوشش اسلامی مقید نیست. در گفتگو با دخترش می‌پذیرد که فرهنگ غربی برای زن مسلمان ثمری جز برهنگی و خواری ندارد	سعادت	۶ مقایس
دوست صالح و فطرت پاک	او دنیا را تیره و تاریک می‌بیند در مقابل مشکلات کمر خم کرده و به شکلی بیمارگونه ناامید و مضطرب گشته است. اما در برخورد با رباب و تحت تأثیر سخنان او درمی‌یابد که انسان پیوسته توسط خداوند در حال آزمایش و امتحان است پس دوباره به زندگی امیدوار می‌شود و به رحمت خداوند ایمان می‌آورد	بیداء	۷ قلب يتعذب و..
شکست در زندگی و معاشرت با خانواده متدین خاله	مادر با تمام زحماتی که برای بزرگ کردن فرزندانش متحمل شده است اما از تربیت اسلامی آن‌ها غفلت می‌کند. همین امر باعث می‌شود آن‌ها وقتی بزرگ شدند بدون در نظر گرفتن ارزش‌های انسانی و اسلامی مادر خود را طرد کنند. همین مسئله مادر را متوجه تربیت اشتباه آنان می‌کند. شکست بشری در زندگی زناشویی نیز عاملی است که او را متوجه برخورد ناشایست با مادرش می‌کند. او از این برخورد اظهار پشیمانی می‌کند.	مادر و دختر	۸ الخالة الضائعة

<p>بهره‌مندی از دوست متدین و مطلع از حقیقت دین</p>	<p>از ناسپاسی مردم در قبال نعمت‌های خداوند ناراحت است. از این‌که راهی برای تربیت صحیح این افراد نمی‌یابد پریشان است. البته از رفتار نامناسب مردم نیز با خود ناراضی است. اما در صحبت با و داد می‌آموزد که رضایت خداوند والاترین پاداش‌ها و قدرشناسی‌هاست</p>	<p>هدی</p>	<p>۹ نکران الجمیل</p>
<p>ارشادات دوستش و نوعروس ساده زیست، و داشتن فطرت پاک</p>	<p>او اهل ریخت و پاش است. اعتقاد دارد باید به عروس هدایای گرانبها داده شود و مجلس عروسی مجلل برگزار شود اما در برابر سخنان منطقی و مستند به آیات و احادیث دوستانش راه صلاح را در پیش می‌گیرد</p>	<p>هیفاء</p>	<p>۱۰ زیارة عروس</p>
<p>معاشرت مستقیم با خانواده‌ای مذهبی و صالح</p>	<p>مخالف ازدواج فرزندش با دختری مذهبی از خانواده‌ای متوسط است. مذهبی‌ها را بی‌فرهنگ قلمداد می‌کند. به ثروت خانوادگی، زیبایی و تحصیلات فرزندش مباحث می‌کند. اما با دیدن دختر و خانواده‌اش تغییر عقیده می‌دهد</p>	<p>مادر مقداد</p>	<p>۱۱ اختیار زوجه</p>
<p>برهم خوردن مجلس مهمانی و تحمل بار مالی بی‌مورد بر خانواده</p>	<p>از اخلاق و رفتار نیکوی شوهرش عبدالحکیم سوء استفاده می‌کند و او را وادار می‌کند با قرض و وام، مقدمات مهمانی مجللی را فراهم کند که ثمره‌ای جز فشار مالی بر خانواده ندارد. اما این مجلس به خاطر شایعه‌ای به هم می‌خورد. عبدالحکیم با روی خوش از همسرش می‌خواهد از این اتفاق درس بگیرد</p>	<p>إقبال</p>	<p>۱۲ صافرة إنذار</p>
<p>فطرت پاک و داشتن دوستی با ایمان و صالح</p>	<p>به رقص و موسیقی علاقه دارد اما با مرور سخنان هشدارآمیز دوستش فردوس در علاقه خود دچار تردید می‌شود. فردوس به او تذکر داده است که ارتکاب گناه عاقبت خوشی در آخرت ندارد.</p>	<p>رواء</p>	<p>۱۳ نداء الضمیر</p>
<p>پاکدامنی نقاء و بیدار شدن وجدان</p>	<p>محمود فردی بی‌ایمان و فاسد است که حتی با خدمتکار منزلش که سینه نام دارد رابطه غیر شرعی دارد. محمود در برخورد با نقاء و پی بردن به پاکدامنی این زن و همچنین همراه شدن این واقعه با فوت مادرش تصمیم می‌گیرد از راه فساد برگردد و توبه کند.</p>	<p>محمود</p>	<p>۱۴ الفضیلة تنتصر</p>
<p>گفتگو با جوانی متدین، اندیشمند و صبور و همچنین برخورداری فطرت پاک</p>	<p>حسادت‌های او سبب شده تا پیوند عاطفی بین خواهرش و نامزدش را به بازی بگیرد. رحاب با ترفندی موفق می‌شود به اسم حسنات با مصطفی که هم‌اکنون در خارج سرگرم تحصیل است نامه‌نگاری کند و تلاش می‌کند او را نسبت به حسنات با گفتن و پرسیدن اینکه ایمان به خدا فقط به درد ضعف می‌خورد و نه اقویا، چرا خدایی که دیده نمی‌شود را بپرستم و امثال آن دلسرد کند اما مصطفی با صبر و حوصله پاسخ تک تک سؤالات رحاب را می‌دهد و به او یکسری کتاب برای یافتن پاسخ‌های تکمیلی سؤالاتش معرفی می‌کند.</p>	<p>رحاب</p>	<p>۱۵ إمرأتان ورجل</p>

حضور آیات و احادیث در داستان‌های آمنه صدر برای انتقال پیام‌های اخلاقی به جامعه

آمنه صدر تحت تأثیر تربیت اسلامی و قرآنی از داستان و آیات قرآن و احادیث برای انتقال مفاهیم اخلاقی به جامعه و گسترش فرهنگ اسلامی میان مردم کمک گرفته است؛ برای روشن تر شدن این قضیه باید گفت یک چهارم کل قرآن به انواع قصه اختصاص دارد، به تعبیر دیگر از سی جزء قرآن حدود هشت جزء مربوط به اشکال مختلف قصه است. البته برخی این نسبت را به یک ششم رسانده‌اند (ملبویی، ۱۳۷۶: ۹۸). به هر تقدیر در قرآن قصه‌های مختلفی از سرگذشت و سرنوشت انسان‌ها آمده است که از این میان داستان‌های مربوط به انسان‌های نیکو سرشت (پیامبران) بیشترین آیات قرآن را به خود اختصاص داده است (غافر/ ۷۸). قصه در قرآن خبر و سرگذشت واقع و صادقی (کهف/ ۱۳۳) است مبتنی بر دانش الهی (اعراف/ ۷) که برای گسترش اندیشمندی (اعراف/ ۱۷۶) و ایجاد عبرت در خردمندان (یوسف/ ۱۱۱) طوری بیان می‌شود که شنونده یا خواننده آن را دنبال می‌کند (موسوی گرمارودی، ۱۳۷۵: ۱۳). آمنه صدر نیز به وسیله داستان، حقیقتی را در ذهن تثبیت، باطلی را از ذهن پاک و پیامی اخلاقی را به مخاطبانش منتقل می‌کند. او در داستان‌های خویش با تکیه بر شخصیت‌هایی که بیشتر از زنان نمایندگی می‌کنند تلاش دارد با تهاجم فرهنگی غرب، تبعیض بر علیه زنان، سیاه‌نمایی از اسلام در اذهان مردم و تشکیک دربارهٔ وحیانی بودن قرآن مبارزه کند و آموزه‌های اسلامی از جمله حجاب، عفت، ساده‌زیستی، توکل بر خدا، کسب روزی حلال، آخرت‌اندیشی، پالایش روح، محاسبهٔ نفس، شکیبایی، جلب خشنودی خداوند، حُسن خلق و دوری از گناه را در سطح جامعه تبلیغ کند و گسترش دهد. او بخش مهمی از فرهنگ و آموزه‌های اسلامی را از طریق آیات قرآن و احادیث منقول از پیامبر^(ص) و ائمه اطهار^(ع) به مردم منتقل می‌کند. به عبارت دیگر به آنان یادآوری می‌کند که قرآن به عنوان سرچشمهٔ معارف الهی و احادیث منقول از ائمه اطهار^(ع) از زمان و مکان رها است و می‌تواند در هر برهه‌ای و در هر شرایطی نجات‌بخش انسان و راهنمای او به سمت خوبی‌ها باشد. به همین منظور برای آشنایی با مضمون آیات و احادیثی که بنت‌الهدی به صورت مستقیم به آن‌ها اشاره کرده است جدول شمارهٔ سه طراحی شد.

جدول شمارهٔ (۳) پیام‌های مندرج در آیات و احادیث به‌کار رفته در داستان‌های آمنه صدر

داستانها	مضمون آیات و روایات مندرج در داستان‌های آمنه صدر	پیام مشترک آیه‌ها و روایت‌ها و داستان‌ها
لیتنی کنت أعلم	عمل صالح را برای آخرت ذخیره کنید (بقره/ ۱۹۷). فرصت زندگی در این دنیا را با هدف جلب خشنودی خداوند قدر بشناسید (مؤمنون/ ۹۹-۱۰۰).	نیکوکاری، اغتنام فرصت و معاد اندیشی

<p>شکیبایی و توکل بر خدا</p>	<p>آخر هدیه بندگان صالح، مصیبت‌ها را با ایمان به خدا تاب می‌آورند و سلام و رحمت و هدایت خداوند نیز شامل حال این بندگان است (بقره/ ۱۵۶-۱۵۷).</p>
<p>حتمیت مرگ و حضور در پیشگاه الهی، روشنی راه حق و تاریکی راه گمراهی، مراقبت از نفس، توکل بر خدا</p>	<p>الأيام الأخيرة: همه به سوی خدا بازمی‌گردیم (بقره/ ۱۵۶). خداوند ولی صالحان است و آنان را از تاریکی به روشنایی راهنما می‌شود و طاغوتیان ولی کافران هستند و پیروان خود را به آتش می‌برند (بقره/ ۲۵۷). در قیامت اعضا و جوارح ما درباره‌ی ما خبر می‌دهند (نور/ ۲۴). امام علی^(ع) می‌فرماید بشر را از مرگ رهایی نیست پس لازم است انسان پیوسته به فکر محاسبه‌ی اعمال خویش باشد (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۱۴۴). الانفتاح من جدید: توکل بر خداوند و امید به رحمت او [در سختی‌ها] (یوسف/ ۱۱۰). الساعات الأخيرة: از مرگ راه‌گزینی نیست (نساء/ ۷۸).</p>
<p>عاقبت‌اندیشی در تصمیم‌سازی، نگویش نامیدی از رحمت خداوندی</p>	<p>مغامره خداوند ستمی بر بندگان روا نمی‌دارد بلکه این انسان‌ها هستند که بر خویشتن ستم می‌کنند (آل عمران/ ۱۱۷). تنها کافران از رحمت خداوند ناامید هستند (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۱۶۵).</p>
<p>انسان مؤمن و متوکل به الله تنها نیست، خداوند رحیم است</p>	<p>بی‌عنوان جلب رضایت خداوند و ایمان به معاد، تلخی‌های دنیا را شیرین می‌کند. بنده‌ای که یک گام به سوی خداوند بردارد خداوند ده گام به سویش برمی‌دارد (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۱۷۳). خداوند نیکی را پاداشی ده برابری می‌دهد (انعام/ ۱۶۰).</p>
<p>ثبات بر عقیده و اقامه‌ی حق بر اساس تقوای الهی و خشنودی خداوند</p>	<p>صراع از کافران، مشرکان و اهل کتاب سخنان دل‌آزار می‌شنوید اما باید صبور باشید. [آزار دهنده‌ها] به عذابی دردناک مبتلا می‌شوند (آل عمران/ ۱۸۶ و ۱۸۸). رنج‌های پیامبر(ص) در راه تبلیغ اسلام و شهادت امام حسین^(ع) در پاسداری از آن، الگویی ما در پاسداشت دین خدا به هر قیمت ممکن است (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۳۷).</p>
<p>انسان پارسا و باتقوا عاقبت به خیر می‌شود</p>	<p>صمود پیروزی و بهشت خداوندی در پرتو سختی‌ها و تحمل مشقت‌ها به دست می‌آید. یاری خداوند پاداش شکیبایان است (بقره/ ۲۱۴).</p>
<p>اهمیت و ارزش زنان پرهیزگار در هدایت زندگی زناشویی به سوی آسایش و آرامش</p>	<p>ثبات باید در سختی‌های زندگی صبوری ورزید زیرا خداوند با ترس و گرسنگی و نقصان در اموال، انسان‌ها را می‌آزماید و در همان حال به صابران مؤدبه‌گشایش می‌دهد (بقره/ ۱۵۵). زن صالح می‌توان همسر ناصالح خود را به خوبی‌ها هدایت کند چنان‌که امام صادق^(ع) می‌فرماید یک زن صالح از هزار مرد ناصالح بهتر است (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۴۹).</p>
<p>تفاوتی بین مرد و زن در عبودیت خداوند نیست، ارزش زن در حفظ خانواده است</p>	<p>مذکرات مؤمنان نیکوکار چه مرد چه زن وارد بهشت می‌شوند در حالی که در امنیت کامل هستند (نساء/ ۱۲۴) و خداوند عمل هیچ مرد و زنی را ضایع نمی‌گرداند و مطابق آن جزا می‌دهد (آل عمران/ ۱۹۵) و پیامبر(ص) می‌فرماید زنان صالح با اداره‌ی صحیح منزل در دنیا و آخرت مقام و منزلت می‌یابند (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۶۴).</p>

<p>به سوی خدا بازگردید، خداوند رحمان و رحیم و کریم و نصیر است، با یکدیگر مهربان باشید و نیکوکاران را بین خود منزلت بدهید، آرامش و آسایش دنیایی در گرو خدامداری و خوش اخلاقی و نیک رفتاری است</p>	<p>بقایا کیان: کافران از رحمت خداوند ناامید هستند (یوسف / ۸۷). خداوند بندگانش را با رنج‌ها می‌آزماید و عاقبت نیک از آن شکیبایان است (بقره / ۱۵۵). خداوند در سرای آخرت پاداشی شایسته برای نیکوکاران در نظر گرفته است (سجده / ۱۷). با هر دشواری حداقل دو آسانی است (شرح / ۵-۶). اگر خدا یاریگرتان باشد احدی یارای پیروزی بر شما را ندارد (آل عمران / ۱۶۰). پیامبر(ص) می‌فرماید اگر برادرت را دوست داری حتما از این احساس او را مطلع گردان و امام علی(ع) می‌فرماید بین نیکوکار و گناهکار تفاوت بگذار تا هر یک از این دو بر عمل خود راغب و زاهد شوند و باز امام می‌فرماید آخرت را اصلاح کن تا دنیایت اصلاح شود و مابین خود و خدایت را اصلاح کن، خدا مابین تو خلق را اصلاح می‌کند (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۸۱) و باز امام می‌فرماید خداوند براساس عدالتش، روح و آسایش را در یقین و رضایت، و اضطراب و غم را در شک و خشم قرار داده است (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۸۳).</p>	<p>قلب یتعذب و..</p>
<p>ضرورت تربیت اسلامی فرزندان، پابندی زنان به پوشش اسلامی، اکرام والدین توسط فرزندان</p>	<p>به نماز و ادای آن توجه کنید (نساء / ۱۰۳). زنان با ایمان به حجاب پایبند باشند (نور / ۳۱). نیکی و مراقبت از پدر و مادر و ملاطفت با آن‌ها واجب است (اسراء / ۲۳-۲۴). پیامبر(ص) نیز در نیکی به مادر تأکید دارد (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۳۷۴).</p>	<p>الخالة الصائغة</p>
<p>آرامش و آسایش انسان در ساده‌زیستی و داشتن خانواده‌ای با ایمان است</p>	<p>از خداوند بخواهید به شما همسران و فرزندان عطا کند که مایه آرامش‌تان باشند (فرقان / ۷۴). منظور از آفرینش ما عبادت خداست [نه چشم و هم چشمی و اسراف و تبذیر] (ذاریات / ۵۶).</p>	<p>زيارة عروس</p>
<p>از عذاب خدا بترسید و از ارتکاب گناه دوری کنید</p>	<p>آتش جهنم از سوختن مردمان [گناهکار و تن به حرام داده] و سنگ‌ها شعله‌ور می‌گردد (بقره / ۲۴).</p>	<p>نداء الضمير</p>
<p>به رحمت خداوند یقین داشته باشید، هنگام امر به معروف خوش اخلاق و شجاع باشید</p>	<p>خداوند پاداش نیکوکاران و آنانی که در راه اسلام و پیامبرش زحمتی را متحمل می‌شوند، ضایع نمی‌گرداند (توبه / ۱۲۰). هر که نیکی کند پاداشی بهتر از آن خواهد داشت (نمل / ۸۹). آنچه به مردم نفع می‌رساند ماندنی است (رعد / ۱۷). به فرمان خداوند طاغیان را با نرم‌خویی به راه راست هدایت کنید و از خشم آنان نهراسید (طه / ۴۳-۴۶).</p>	<p>رسائل وخواطر</p>
<p>پرهیز زنان و مردان از فساد اخلاقی امری دشوار اما با فضیلت است</p>	<p>پیامبر(ص) می‌فرماید هر که به‌هنگام فساد امتم (برخورد با فاسدی) به سنت من متوسل شود پاداش صد شهید می‌برد (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۶۴). امام علی(ع) می‌فرماید حفظ نیت از فساد سخت‌تر از جهاد طولانی برای جهادگران است (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۶۷).</p>	<p>الفضيلة تتصر</p>

<p>قرآن کلام وحی است است. خداوند توبه کاران را دوست دارد، پوشش زن به معنای گوشه نشینی نیست. دوری از فساد اخلاقی باعث خشنودی خداست. پوشش عامل زشتی زن نیست.</p>	<p>رومیان [از ایرانیان] شکست خوردند ولی پس از چند سال پیروز می شوند (روم/ ۳-۲). بادها را باردارکننده فرستادیم (حجر/ ۲۲). از اطراف زمین می کاهیم (رعد/ ۴۱). خورشید به هم درپیچد [خورشید روزی می میرد] (تکویر/ ۱). پیامبر(ص) می فرماید توبه کار دوست خداست و امام صادق(ع) می فرماید خدا با توبه بنده مؤمنش شاد می شود (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۱۶). خداوند توبه کاران و پاکیزگان را دوست می دارد (بقره/ ۲۲۲). حجاب در اسلام مانند حجاب در ایران باستان به معنای حبس و خانه نشینی زنان نیست (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۱۷). به مردان و زنان با ایمان بگو دیده فرو نهند و پاکدامنی ورزند (نور/ ۳۰-۳۱). امام علی(ع) می فرماید خدا زیباست و زیبایی را دوست دارد (بنت الهدی، ۲۰۰۶: ۲۱۸).</p>	<p>امراتان ورجل</p>
<p>همه از خداییم و مقدرات ما به دست اوست</p>	<p>این آفریده خداست، نشان دهید کسانی که غیر اویند چه آفریده اند [هیچ] (لقمان/ ۱۱). همانی که قرآن را بر تو واجب کرد تو را به وعده گاه بازمی گرداند (قصص/ ۸۵).</p>	<p>لقاء فی لمستشفى</p>
<p>زنان در امور اقتصادی و اجتماعی مشارکت کنند، آدم و حوا هر دو فریب شیطان را خوردند، زن و مرد بر یکدیگر برتری ندارند.</p>	<p>برای مردان و زنان از آنچه به اختیار کسب کرده اند بهره ای است (نساء/ ۳۲). ما دنیا گریزی را بر ایشان مقرر نکردیم (حدید/ ۲۷). پس شیطان آن دو را وسوسه کرد [و] با فریب به سقوط کشاند (اعراف/ ۲۰ و ۲۲). زنان و مردان لباسی برای یکدیگر هستند (بقره/ ۱۸۷). ای مردم ما شما را از مرد و زنی آفریدیم (حجرات/ ۱۳).</p>	<p>الباحثة عن الحقیقة</p>

شناسایی مؤلفه های هوشیاری اسلامی در آثار ادبی و علمی آمنة صدر

۱. بنت الهدی بازنستیزی به بهانه گناهکار دانستن زن از لحظه ازل مخالف است و اعتقاد دارد شیطان، آدم و حوا را وسوسه کرد و برای آن دو سوگند خورد که من خیر خواه شما هستم (اعراف/ ۲۰-۲۱)؛ بنابراین هر دو دعوت شیطان را پذیرفتند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ز: ۸۹)؛
۲. نگاه اسلام به زن به عنوان یک مخلوق مؤنث همانند نگاه او به مرد به عنوان یک موجود مذکر است و در بُعد انسانی، زن را با مرد برابر می داند (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ط: ۶). بنت الهدی بر اساس آیات قرآن از کیان مستقل زن در برابر مرد دفاع می کند (بقره/ ۱۸۷) و می گوید عبادت آفریدگار تنها علت آفرینش مخلوقات است (ذاریات/ ۵۶ و بنت الهدی، ۲۰۰۴، ز: ۹۰)؛
۳. ازدواج در اسلام به معنای مالکیت مرد بر زن نیست و زن مسلمان اجباری به پذیرش التزامهای غیر طبیعی یا غیر شرعی از طرف همسرش ندارد ازدواج در اسلام پیوندی بر پایه وفا، محبت و اخلاص است (بنت الهدی، ۲۰۰۴، د: ۷۳)؛
۴. بنت الهدی بستن مهریه های سنگین بر ازدواج جوانان را محکوم می کند. او پیش بینی می کند که مهریه های سنگین دختران را بدل به برده ای در بازار برده فروشان می کند و این در حالی است که اسلام و حقیقت زندگی مشترک به ما می آموزد هر چه ارزش دختر بالا رود مهریه اش کاهش

- می‌یابد. مگر نه این که مهریه فاطمه زهرا^(س) یک زره بود و همان را هم علی^(ع) فروخت و با پولش مقدمات اولیه زندگی مشترکشان را فراهم آورد (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ح: ۶۳-۶۵)؛
۵. خداوند بی‌احترامی فرزندان به والدین را نمی‌پذیرد: «به پدر و مادر خود احسان کنید اگر یکی از آن دو در کنار تو به سالخوردگی رسیدند به آن‌ها حتی اف مگو» (إسراء/۲۳). مردی نیز از رسول الله^(ص) در مورد حق پدر و مادر پرسید و پیامبر پاسخ داد: «مادرت، مادرت، مادرت، مادرت، سپس پدرت» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۷: ۱۹۰). مادران نیز به پاس این احترام ویژه و سفارش شده، باید در برابر خدا و اجتماع احساس مسئولیت کنند و در تربیت اسلامی فرزندان خویش کوشا باشند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ی: ۱۱۱-۱۱۵). البته اسلام انجام کارهای منزل و مراقبت از فرزندان را بر مادران واجب ننموده است اما آداب اسلامی و سرشت زنانه این طور مقرر کرده است که زن به صورت طبیعی و به دور از هر اجباری به اداره منزل و توجه به همسر و فرزندانش تمایل دارد (بنت الهدی، ۲۰۰۴، د: ۷۳-۷۴)؛
۶. ستر و پوشش در اسلام بر زن واجب شده است و نه حجاب. کلمه حجاب معنای ظاهر نشدن، پنهان شدن و کناره‌گیری را در خود دارد؛ حال آن که هدف اسلام دور کردن زن از جامعه نیست بلکه پوشاندن امور هوس‌انگیز مد نظر است. «به مردان و زنان مؤمن بگو دیده فرو نهند و پاکدامنی ورزند» (نور/ ۳۰-۳۱). اگر هدف از پوشش جدا کردن زنان از جامعه و خانه‌نشینی آن‌ها باشد پس دستور چشم فرو بستن برای چیست؟ بی‌شک دستور به مرد و زن برای چشم فرو بستن به معنای امکان حضور مساوی و همزمان این دو در جامعه است. حجاب در قرآن نیز معنایی جدا از پوشش دارد: «وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعًا فَاسْأَلُوهُنَّ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ» (احزاب/ ۵۳) که به زنان پیامبر^(ص) اختصاص دارد (مطهری، ۱۳۸۴: ۷۲-۷۴). حجاب در اینجا به معنای دور نگه داشتن خود از دیگران و کناره‌گیری است و هدف از آن رعایت مقام والای زنان پیامبر^(ص) است (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ز: ۸۱)؛
۷. پوشش در شریعت اسلام هم به مرد و هم به زن اختصاص دارد اما زنان به خاطر جاذبه‌های جنسی ملزم به رعایت پوشش بیشتر و کامل‌تر از مردان هستند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، د: ۹۱ و بنت الهدی، ۲۰۰۴، ی: ۸۸)؛
۸. پوشش به معنای رهبانیت نیست. اسلام بر اساس آیه ۲۷ سوره حدید با رهبانیت و ترک دنیا مخالف است و با آن مبارزه می‌کند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ه: ۷۹-۸۰). پیامبر^(ص) نیز می‌فرماید: رهبانیت در اسلام جایی ندارد (نوری، ۱۴۰۸، ج ۸۴: ۱۵۵)؛
۹. زن می‌تواند در جامعه اسلامی با روش‌های هماهنگ با طبیعت و هویت زنانه‌اش به انجام مسئولیت بپردازد؛ مانند زینب^(س) که در حمایت از اسلام و امام حسین^(ع) به صحنه عاشورا گام گذارد (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ح: ۴۹-۵۲) یا مانند زنان مسلمان صدر اسلام که در جنگ‌ها شرکت می‌کردند و پوشش آنان مانعی برای ایفای نقش پرستاری یا سربازی نبود (بنت الهدی، ۲۰۰۴، د: ۹۲) و نیازی هم نداشتند تا برای شرکت در فعالیت‌های اجتماعی به غیر از صورت و دست‌ها سایر قسمت‌های بدن خود را نمایان سازند (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ک: ۱۹). نسبه بنت عمر، نسبه بنت الحارث، معاذة الغفاریه، أم منیع، هند بنت عمر، أمیه بنت قیس، حمته بنت جحش و برزه بنت مسعود از جمله این

زنان هستند (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ط: ۱۲-۲۵)؛

۱۰. طبق آیات و روایات، آموختن علم توسط مردان و زنان واجب است (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۷: ۲۴۹ و بنت الهدی، ۲۰۰۴، ی: ۷۵). اسلام می‌خواهد زن سکان‌دار کشتی بشر باشد. خداوند زن را آفرید تا مدرسه‌ای باشد و نسل‌هایی را در خود پرورش دهد در حالی که نیروهای شیطانی می‌خواهند او را به ابزاری کور و کر با ارزشی در حد کالا تبدیل سازند (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ح: ۱۶-۱۷). نیروهای مزبور علم‌آموزی و بی‌حجابی را دوقلوهای به هم چسبیده و غیر قابل تفکیک قلمداد می‌کنند؛ گویی آموختن برای زنان تنها در صورتی میسر است که آنان سر برهنه در جامعه ظاهر شوند. اما اگر تعالیم اسلامی به اجرا درآید و مراکز آموزش مسلمانان از نفوذ بیگانگان پاک شود، اگر جوانان از تفکرات مادی فراتر روند و از گرداب رذایل اخلاقی جدا شوند، اگر دختران ما اندکی از ثبات و پایداری مادران‌شان در صدر اسلام را به دست آورند و آن لحظه که اندیشه‌های مبتنی بر فضایل در جوامع اسلامی رواج یابد، علم‌آموزی در سایه فرهنگ اسلامی ممکن می‌شود (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ح: ۵۴-۵۵ و بنت الهدی، ۱۳۸۰: ۲۴۲-۲۴۳)؛

۱۱. بنت الهدی غرب‌ستیز است و با آزادی زنان از نوع غربی آن نیز مخالف است زیرا غرب معتقد است حجاب که بر سر زن فرود می‌آید، دست‌ظلم و استبداد مرد است که روی مغز و گوش زن را می‌پوشاند و اجازه تفکر را از او سلب می‌کند (مصطفی، ۲۰۰۹: ۷). بنت الهدی با برقراری دو جبهه زنان فریفته تمدن غربی و زنان معتقد به شریعت اسلام تلاش می‌کند تا به مخاطبان خود نشان دهد که بهره‌کشی از زن، برهنه ساختن او، به یغما بردن اخلاق و عفتش و سرگرم ساختنش به امور ناچیز ثمره فرهنگ و ارداتی از غرب است (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ط: ۹-۱۰). اما زنی که براساس موازین شرع اسلام عمل می‌کند از مقام و منزلت روزافزون و خانواده‌ای امن، سالم و قابل اتکا برخوردار است. او دارای استقلال و ثبات شخصیت و خارج از نفوذ منفی مردان است (بنت الهدی، ۲۰۰۴، د: ۲۶). اسلام حقوق زن را احیا ساخت و پاسداری از کرامتش را در اذهان درونی ساخت (بنت الهدی، ۲۰۰۴، ی: ۷۴)؛

و ۱۲. صالح بودن زنان در اندیشه بنت الهدی سه بُعد شخصی، خانوادگی و انسانی دارد؛ بُعد شخصی به تناسب رفتار آنان با آموزه‌های اسلامی برمی‌گردد، بُعد خانوادگی برابر با تربیت اسلامی فرزندان و برقراری آرامش در منزل است و بُعد انسانی به معنای حضور زنان در عرصه‌های مفید اجتماعی همانند تبلیغ دین اسلام است به شرط آن که با بُعد اول و دوم در تعارض نباشد (بنت الهدی، ۱۹۸۰، ح: ۳۱).

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی اهداف آمنة صدر از ترویج آموزه‌های اسلامی در جامعه مسلمانان، یکی از اهداف این پژوهش بود. یافته‌ها نشان می‌دهد: اندیشه آمنة صدر بر هدایت انسان به سوی کمال و دور ساختن او از انحرافات بنا شده است. مقابله با واپس‌گرایی، سنت‌های زن‌ستیز، فرهنگ و لنگاری، به ابتدال

کشانندن جامعه زنان و برداشت‌های نادرست از دین اسلام و اشاعه شریعت اسلامی در باب سعادت دنیوی و اخروی انسان، جوهر اساسی سه مجموعه داستان کوتاه و چهار داستان بلند او را تشکیل می‌دهد. آمنه صدر به تغییر اساسی در جامعه زنان مسلمان فکر می‌کند؛ تغییری که هم در اندیشه آنان واقع می‌شود و هم در ساختار اجتماعی، سیاسی و فرهنگی جامعه نسبت به آنان رخ می‌دهد. صدر در پرتو آثار داستانی‌اش می‌خواهد بار دیگر جهان را بر استوانه‌های اصلی خودش تماشا کند. جهانی که از خطر بی‌دینی، انحراف، ابتذال و واپس‌گرایی بیرون رفته و به راه راست برگشته است و به یک محیط امن برای زندگی انسان‌ها تبدیل شده است.

هدف دیگر پژوهش، انواع آموزه‌های اخلاقی و تربیتی اسلام با محوریت زنان در داستان‌های آمنه صدر بود. یافته‌های تحقیق از این قرار است: ۱. ایجاد نگرش صحیح به نقش زنان و ترسیم هندسه قرار گرفتن دو جنس در کنار هم در خانواده و اجتماع؛ ۲. ایجاد مرز مشخص بین مردان و زنان در جامعه، از جمله پوشش اسلامی و ترویج فرهنگ خویشنداری جنسی؛ ۳. انتخاب همسران متدین و صالح برای زندگی مشترک و لزوم اشتراکات فکری و عقیدتی بین زوجین؛ ۴. توجه به نیازهای حقیقی و فطری زنان و قرار دادن آن در محیط خانواده برای استحکام بنیاد خانواده؛ ۵. نقش طراز اول زنان در تعلیم و تربیت فرزندان و ساختن همسران ایثارگر و فداکار برای جامعه و آرمان‌ها؛ ۶. ممانعت از تیرج و خودنمایی و اشرافی‌گری و مصرف‌زدگی و مدپرستی بانوان و سرگرم شدن آنان به امور شهوانی؛ ۷. برابر دانستن زن و مرد در مقامات معنوی و درجات انسانی و برتر دانستن زنان بر مردان در مقام مادری؛ ۸. حضور زنان در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و مانند آن به همراه تعیین حقوق انسانی آنان در این عرصه‌ها؛ و ۹. انتخاب آگاهانه و عالمانه دین و اطلاع صحیح از حدود و ثغور احکام آن.

و سرانجام در ارتباط با هدف آخر پژوهش باید گفت که شخصیت‌های ساخته و پرداخته آمنه صدر به‌ویژه بانوان در دو حوزه توانسته‌اند به موج هوشیاری اسلامی در مقابله با تهاجم فرهنگی و تبلیغ مبانی عام اسلام درباره زندگی یاری برسانند: ۱. نمایش الگویی مهذب و آگاه از خود به عنوان یک زن مسلمان آزاد و اسلام‌شناس؛ و ۲. تربیت فرزندان صالح، متدین و آگاه.

منابع

- قرآن کریم.
- آلوت، میریام. (۱۳۶۸). رمان به روایت رمان‌نویسان، چاپ اول، تهران: مرکز.
- القطان، عدنان بن عبد الله. (۱۳۸۴). بیداری اسلامی و نیازهای فکری معاصر آن، مجموعه مقالات با عنوان بیداری اسلامی چشم‌انداز آینده و هدایت آن، گردآوری شده توسط جمعی از اندیشمندان، جلد یک، تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، معاونت فرهنگی.
- النعمانی، الشیخ محمد رضا. (۱۴۲۰). الشهیده بنت الهدی سیرتها ومسیرتها، الطبعة الأولى، قم: إسماعیلیان.

- براهنی، رضا. (۱۳۶۲). قصه نویسی، چاپ سوم، تهران: نو.
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۱۳۸۰). صوت المرأة المسلمة: المرأة والثقافة، مجلة الأضواء. العدد ۷ و ۸. السنة الأولى. ۱۵ ربيع الثاني. صص ۲۴۲-۲۴۳.
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۱۹۸۰). بطولة المرأة المسلمة، الطبعة الثانية، بيروت: التعارف للمطبوعات. (ط).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۱۹۸۰). كلمة و دعوة، الطبعة الثانية، بيروت: التعارف للمطبوعات. (ح).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). الخالة الضائعة، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (ج).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). الفضيلة تنتصر، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (د).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). المرأة مع النبي (ص) في حياته و شريعته، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (ی).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). إمرأتان و رجل، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (ه).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). باحثه عن الحقيقة، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (ز).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). ذكريات علي تلال مكة، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (ك).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). صراع من واقع الحياة، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (ب).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). لقاء في المستشفى، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (و).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۲۰۰۴). ليتني كنت أعلم، الطبعة الأولى، قم: الكتاب الإسلامي، مطبعة ستار. (أ).
- بنت الهدی (آمنه الصدر). (۱۳۸۲). زن در زندگی پیامبر اکرم، مترجم محمود شریفی، تهران: بین الملل.
- بنت الهدی (آمنه صدر). (۲۰۰۶). المجموعة القصصية الكاملة، الطبعة الأولى، بيروت: المرتضى.
- بوباش، راضیه. (۱۳۸۷). ترجمه و نقد داستان الفضيلة تنتصر اثر بنت الهدی، پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی.
- جزایری راد، بشری. (۱۳۹۳). الأسلوب القصصی لبنت الهدی. پایان نامه کارشناسی ارشد، گروه زبان و ادبیات عرب، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه شهید چمران اهواز.
- روحی الفیصل، سمر. (۱۹۹۵). بناء الرواية العربية السورية، دمشق: اتحاد الكتاب العرب.

- سلطانی، سمیه. (۱۳۹۱). ادبیات زنان و بیداری اسلامی (به عنوان نمونه: بنت الهدی صدر). پایان نامه کارشناسی ارشد، رشته زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه خوارزمی.
- محمد، ابراهیم. (۱۴۰۴). دور الشهیده بنت الهدی فی تطویر واقع المرأة العراقية، جريدة لواء الصدر، الأربعاء، ۱۶ رجب.
- مستور، مصطفی. (۱۳۷۹). مبانی داستان کوتاه، چاپ اول، تهران: مرکز.
- مصطفی، یسری. (۲۰۰۹). النساء و القومیة، مجلة طيبة، الرقم ۱۳، مصر.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۴). مسئله حجاب، چاپ شصت و چهارم، تهران: صدرا، چاپ فجر.
- ملبوبی، محمد تقی. (۱۳۷۶). تحلیلی نواز قصص قرآن، چاپ اول، تهران: امیر کبیر.
- موسوی گرمارودی، علی. (۱۳۷۵). داستان پیامبران، چاپ پنجم، تهران: قدیانی.
- نزار، جعفر حسین. (۱۹۸۵). عذراء العقيدة والمبدأ الشهيدة بنت الهدی، الطبعة الأولى، بیروت: التعارف للمطبوعات.
- نوری، محدث. (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل، ج ۱۷، الطبعة الأولى، قم: آل بیت قم لإحياء التراث.

**Ethics, Education and Islamic Consciousness in
literature of the Iraqi Shia women
Case Study: stories of Ameneh Sadr (Bentolhoda)**

M.Zare beromi*

S. A. Eshkavari**

F. Kazemi***

S. Soltani****

Abstract

This study was an attempt to assess the stories of Ameneh Sadr, so that her views be analyzed about Muslim women underdevelopment and their unbridle modernism in Iraq and other Islamic countries. In this light, the stories of Sadr should be considered in the Islamic awakening literature category and it came up from a social need in contemporary Iraq. The writer tried to redeem the true Islam from doubts and misinterpretations. Particular method of the research was descriptive analytical and three collections of her short stories, under the titles of "I Wish I Knew", "Struggle of Real Life" and "The Forgone Aunt", and four long stories under the titles of "The Virtue Will Overcome", "Two Women And A Man", "Meet In The Hospital" and "The Truth Seeker" were analyzed. The results shows: Islam is the religion of love, simple life, dignity, chastity and trust. Trust in God is the key to human relaxation and comfort. Nudity is not a sign of freedom and social equal rights for women but also nakedness is the beginning of the ruining for women. Islamic dress is not frock. Islam has no contradictory to female literacy and women's participation in social activities.

Keywords: women's literature, Islamic awakening, Ameneh Sadr.

---

* PhD of Arabic Language and Literature, Kharazmi University (corresponding author: tmuzare@yahoo.com)

** Assistant Professor of Arabic Language and Literature, Kharazmi University (eshkewaree45@gmail.com)

*** PhD student in Arabic Language and Literature, Allameh Tabatabaei University (fateme.barfin@gmail.com)

**** M.A. of Arabic Language and Literature, Kharazmi University (Soltani.somayeh321@yahoo.com)